

Openingstekst:

“(…) In de massale aanbidding verliest de mens haar plek. Nog even en het vuur verbrandt boeken; gebombardeerde steden en pogroms zullen volgen. ‘Het zichtbare wordt voorrang gegeven over het geheim (...)’ [Derrida]. Was het onderscheid maar zo helder. De bouw van Salomo’s tempel leek toch al verdacht veel op die van de steden in Egypte. Dit zijn geen vreemde anderen die hier (voor Baal) dansen. Ieder geloof baart een eigen Baal; in ieder van ons huist een farao. Ook JHWH kan zomaar tot een afgod worden; het geheim tot een doodoener; de liefde tot een bezwerende lust. Iedere aanbidding begint nu eenmaal met eenzelfde ‘wanhopig verlangen deel te worden van een rite’ [Houellebecq]. Hoe leger de tijd hoe groter de verleiding. Ook de grootste ideologieën begonnen met een belofte. Geborgenheid, vrijheid, licht. Wanneer wordt je verlangen tot afgod? Waar gaat het mis en overschreeuwen we de vraag? Met hoeveel goden hebben we ons misleid?”
[Werner Pieterse ‘Waar ik je zoek’, blz. 145]

Lezing: Psalm 115 (vertaling Gerard Swuste)

1Niet aan ons, JIJ, niet aan ons,
maar aan jouw naam komt alle eer toe,
om je goedheid, om je trouw!
2Waarom zouden volksstammen zeggen:
‘Waar is dan die god van hen?’
3Onze God is in de hemel,
hij kan maken wat hij wil.
4Hun idolen zijn van zilver en goud,
gemaakt door mensenhanden.
5 Ze hebben een mond en kunnen niet spreken,
hebben ogen en kunnen niet zien,
6hebben oren en kunnen niet horen,
hebben een neus en kunnen niet ruiken,
7hun handen, die kunnen niet voelen,
hun voeten, die kunnen niet lopen.
Ze krijgen geen geluid uit hun keel.
8Net als zij worden hun makers
en ieder die vertrouwt op hen.
9Israel, vertrouw op de LEVENDE,
hij is je hulp, je schild.
10 Huis van Aaron, vertrouw op de LEVENDE,
hij is je hulp, je schild,
11ieder die ontzag heeft voor de LEVENDE,
vertrouw op de LEVENDE,
hij is je hulp, je schild.
12 De LEVENDE denkt aan ons,
zal voor ons een zegen zijn,
een zegen voor het huis van Israël,

een zegen voor het huis van Aaron,
13een zegen voor wie ontzag hebben voor de LEVENDE,
kleinen en groten.
14Moge de LEVENDE jullie talrijk maken,
jullie en je kinderen.
15Gezegend zijn jullie door de LEVENDE
die hemel en aarde gemaakt heeft.
16De hemel is de hemel van de LEVENDE,
aan de mensen gaf hij de aarde.
17Niet de doden zingen voor hem,
niet die zijn in doodse stilte.
18Maar wij zeggen: hij is voor ons een zegen,
van nu tot alle tijden.
Zing voor hem!

Overweging

Hoort het *evangelie* van de nieuwe technologie:

Door ons zijt gij geen kuddedieren meer, maar zelfstandige vrije individuen die elk hun eigen keuzes maken door hun weg te vinden over het wereldwijde web. En zo zullen de innovaties van kunstmatige intelligentie alle wereldproblemen voor u oplossen, en die zullen met hun 'data' uiteindelijk het antwoord op alles zijn.

En hoort dan nu de *geboden* van de nieuwe technologie:

Gij zult met volledige inzet van geheel uw persoon onze allernieuwste technologie liefhebben en die gebruiken.

Gij zult uitkijken naar elke nieuwe vinding die wij op de markt der mogelijkheden brengen.

Gij zult ongezien bij alle door ons opgestelde servicevoorwaarden op 'ok' klikken.

Gij zult ons gunstig stemmen en de verschuldigde eer bewijzen door zonder aarzeling of belemmering al uw data aan ons beschikbaar te stellen.

Gij zult met geheel uw hart en geheel uw verstand aanvaarden dat onze wegen ondoorgrondelijk, niet te begrijpen en te verifiëren zijn.

Het gaat over woorden, taal. 'Taal zal alleen verwoesting zaaien...', zongen we. Nou ja, *alleen*? Is dat dichterlijke overdrijving? De vraag is: wie heeft *macht over onze taal*, over de taal die dagelijks over ons uitgestort wordt? Wie heeft de *macht over de digitaal gegenereerde taal*? Dus: met welke mechanismes, of beter: machinaties, oefent de techno-industrie haar macht uit? Ik las: 'Hoe meer democratische samenlevingen essentiële operaties overlaten aan *AI-getrainde systemen*, hoe meer de macht verder geconcentreerd zal raken bij een handvol bedrijven' - voorbeelden: AI-systemen bepalen wie er in aanmerking komt voor een *medische behandeling* of een *baan* – en gaan ze ooit bepalen waar de *bommen* en raketten neerkomen, of doen ze dat al? En nog een voorbeeld, uit een onderzoek van het Commissariaat voor de Media: grote techbedrijven bepalen met algoritmes welk *nieuws* iemand te zien krijgt, en dat vormt een bedreiging voor een goed werkende democratie, omdat hierdoor vooral jongeren – die vrijwel geen kranten lezen - voor hun informatievoorziening meer en meer afhankelijk worden van de grote techbedrijven. We dreigen de controle te verliezen over AI, zeggen kritische oud-medewerkers van OpenAI.

Hoe dan ook - hightech heeft een gigantische macht, en de EU probeert die wel aan banden te leggen, maar is altijd 1 of meer stappen te laat. Bovendien zijn de Europese instituties zelf afhankelijk van die grote bedrijven en ook nog via allerlei belangen vervlochten daarmee.

De grote techbedrijven hebben een macht waarmee consumenten verleid en gemanipuleerd worden. Gebruikers wordt wijsgemaakt dat ze dit zelf willen - zit daar niet heel het geniepige bedrog van onze moderne consumptiemaatschappij? : je wilt het zelf... Adepten van een bepaald bedrijfsmerk vormen zelfs een bijna religieuze gemeenschap die samenkomt in verering voor het idool.

Dit alles bedenkend en overwegend komt het bijbelse begrip *afgod* bij mij op - maar ik roep mezelf dan meteen weer op om niet te grote woorden te gebruiken – misschien heb ik dat al wel gedaan.... Vragen, hints zijn beter... Maar afgoden hebben te maken met macht, met de vraag: wie heeft macht over ons? Afgoden, goden zijn er volop in de bijbel – ja, want dat boek kent niet zozeer monotheïsme (zoals altijd van de drie religies jodendom, christendom, islam gezegd wordt), maar veeleer *henotheïsme*: er zijn vele goden, maar er is er 1 die er bovenuit steekt door naar beneden te kijken, intens te kijken naar mensen, een *mensengod*. Die andere goden zijn er ten behoeve van zichzelf, de Bevrijder-God is er voor de mens, de verloren mens. Maar: het onderscheid is nooit haarscherp, nooit voor eens en altijd duidelijk. Elke gelovige, ook de bijbels gevoede gelovige, is vatbaar voor voorstellingen van een god die almachtig en willekeurig is – de verhalen van Israël en de kerk, van vroeger en van nu, bieden daar vele voorbeelden van. Het meest benauwende is dat zo'n andere god zichzelf presenteert of gepresenteerd wordt als *de god die jou begrijpt*, als *de god die jij eigenlijk wilt*. We hadden vanmorgen ook het bijbelverhaal over het gouden stierkalf kunnen lezen, dat start met de vraag: wat heb je aan een verborgen god? Kan die ons door de woestijn van het leven leiden? Die vraag wordt het volk toegeroepen... Maar kijk nu hier, wordt dan gezegd: dit stierkalf met zijn potentie is de god die je bevrijdt, waar je wat aan hebt. Dit is wat je eigenlijk wilt...

De bijbel neemt dat verlangen dat voortdurend in ons allemaal opwelt serieus, is heel realistisch, bijna op elke bladzijde. Hoor de vraag van hele volksstammen aan het begin van de psalm: waar is dan die god? Geef ons zichtbare, imposante idolen, die onze verlangens naar macht en grootsheid verbeelden, beelden waarvoor we kunnen knielen. Dan begint de spot van de psalmdichter, die vaker in de bijbel voorkomt, in een andere psalm [135] en bij profeten: wat zijn dit voor goden, ze hebben geen zintuigen, ze kunnen niets dan alleen jou misleiden (*misleiden*), ze beelden alleen de onmacht van hun makers uit. Nee, de Eeuwige / de Bevrijder-God van Israël is in de hemel – dat is geen 'plaatsbepaling, maar een zijnsbepaling' (zo Willem Barnard bij ps. 115), de hemel is de verborgen werkelijkheid van de aarde, de verhoopte *ware* werkelijkheid...

Besef wel - zeker op deze zondag die in Protestantse kerken 'Israël-zondag' genoemd wordt, om het joodse karakter van heel onze bijbel, ook van het Tweede Testament nooit te vergeten – besef wel: deze psalm is gezongen door de *Jood Jezus* vlak voor de moord op hem, als onderdeel van de Hallel-psalmen 113-118, de lofprijzing die op het Joodse Pesach-feest werd en wordt aangeheven. Dat is de diepste, uiterste invulling op leven en dood van het tweede deel van de psalm, die *liturgie* wordt als er tot *vertrouwen* opgeroepen wordt: je toevertrouwen aan de verborgen Bevrijder-God. In beurtzang: Israël, priesters, wereld rondom (allen die ontzag hebben voor de Levende, de godvrezenden dus). En dat vertrouwen wordt ingevuld: er is *zegen* gelegen in leven in dit vertrouwen. En weten van zegen heeft te maken met / komt voort uit het besef dat het leven *gegeven* is, uit de dankbaarheid daarvoor. Dat is de diep-bijbelse eenvoud van het leven.

Nog een keer terug naar de afgoden en onze tijd. Kenmerkend voor afgoden is dat al het menselijke hen vreemd is. Zo is het toch in onze wereldwijde economie? Mensen zijn vooral een bron van winst, door verering, door toewijding, een bron waaruit godenmachten putten door mensen *uit* te putten – heet daarom personeelswerk tegenwoordig human resource management...? Idolen reproduceren vooral en het liefst zichzelf, hun eigen beelden, hun eigen beelden van mensen, de massamens. Kan het menselijke daarin ingeplant worden: onze tranen, onze verlangens? Kunnen wij mensen hen besturen, zodat kunstmatige intelligentie voor het welzijn van allen belangeloos ontwikkeld wordt, zoals nu in medische toepassingen? Daarvoor is een verregaande democratisering van de economie nodig, die bijna niet meer denkbaar is in onze tijd van gigantische kapitalistische machtsconcentraties, zeker in deze tijd van nieuw geloof in geweld versterkt door de versmelting met de overheden in militair-industriële complexen.

Tenslotte: die vraag van de volken, van de mensen, van ons eigen hart aan het begin van de psalm 'waar is nu die god!?' is een goede vraag, een vraag die elke gelovige wel eens kwelt. Waar is de Eeuwige, waar blijkt Zij, waar toont Zij zich? We kunnen niets aanwijzen, we hebben niets in handen. Ik zou zeggen: deze god is eerder een *areligieuze* god, een *nietgod*, of misschien beter: een *tegen*god. Weer Willem Barnard [bij zijn uitleg van psalm 135]: "(...) als we naar de kerk gaan (...) aanbidden we geen universele god, maar een uitzonderingsgod, een Rebel." (Met een hoofdletter!) Zoiets als 'Goed is dat je niet doet wat slecht is....', dat je niet je schouders ophaalt bij de wereld om je heen: zo gaat het nu eenmaal... Dat je je verzet tegen alles wat in onze wereld vereerd / aanbeden / geadoreerd wordt maar de menselijkheid kapot maakt. Want, zo eindigt de psalm: De aarde behoort niet aan al die goden, die aarde mag niet door godenmachten beheerst worden, maar die is van de mensen – dat wil zeggen: *wij-met-elkaar*. Daarvoor heeft de hemelse verborgen god ons bestemd, om daarop te leven, weg uit de dood. Dat is het geloof dat in heel de bijbel betuigd en geleefd wordt, ook voor onze tijd.

Zo moge het zijn, ook voor ons. Amen.

Slottekst:

De Heer van de Geschiedenis

De bijbel is geen bron
maar antwoord op geschiedenis.
Daar kom je in de goden om
van ieder slag en beeltenis.
En wat een god zou moeten zijn
geen vraag. Die heerst zoals
een koning doet: hoog, soeverein.
Een leger om hem heen als wals
die alles plet. Ondenkbaar je verzet.
Jij, onderdaan! Van waar haal jij verhaal?
God zwijgt of spreekt orakeltaal.
Geen god die uit het niets zegt: Licht!
Geen god die naar je vraagt als jij
jezelf verstopt, die in jouw slavernij
je klagen hoort, die jou op uitkomst richt.

Van waar komt dan dat vreemd verhaal
dat Hij er is en dat Hij er zal zijn,
die uit zijn majesteit afdaalt
en naast ons staat bij kwaad en pijn,
ja, ons bevrijdt?

Een wonder toch?! Een onbegrijpelijk geheim.

Papyrusflinters in onze woestijn.
Veel nietiger dan al die brokken feit
die ons vermorzelen. Maar lijn
naar al die grote woorden: vrede, gerechtigheid!

(Adriaan Deurloo, Ophef september 2023, blz. 33)

Ekklesia Leiden
Rapenburg 100
2311GA Leiden
www.ekkesialeiden.nl
info@ekkesialeiden.nl